

eskainitako tratu txarra. Mami dramatikoa normalizatzea zen helburua, ulertzeko modukoa eta benetako izatekotan betiere. Nazioarteko zinemaldi batean lehiatu zen, Donostiakoan, eta lehen aldia zen euskaraz egindako film batek halako zinemaldi batean Espainia ordezkatzeko zuena. Azpitituluekin eman zuten. Gainera, saria irabazi zuen. Jorge San Gines ere zinemaldi hartan lehiatu zen, ketxueraz egindako lan batekin, eta Urrezko Maskorra irabazi zuen. Inperioa dardarka zegoen! Baina gure kulturaren agintari inongo pozik ez ziren eragin, antza. Filmari pezetak bat bera ere ez zioten eman hasieran. Joseba Arregi esan zidan bosgarrena geratu zela epaimahaiaren erabakiz, lauren artean. Ez dakit zer min egiten zien film hark. Ez dut esaten lan zoragarri bat zenik, baina jendearen interesa piztu zuen. Hura, ongi eginga, horixe izango litzateke euskal zinema.

• **Orain ere euskara zinema aretoetan entzunarazteko saioak badira, bikoiztearen bitartez.** Bai, eta ni horren aurka nago. Bi arazok egiten dute talka hor. Batetik, sormen artistikoarena dago, benetako normalizazioarena, ikusle euskaldun bati normaltasun osoz bere hizkuntzatik abiatuta eginiko filmak ikusteko aukera ekarriko diona. Bestetik, euskaldunak beste kultura batzuetako lanak euskarara ekarriko ikusteko aukeraren kontua dago. Normalizazioaren bigarren parte hori bakarrik jorratzen baldin bada, gaurko ase biaharko gosea bilaka daiteke. Espainian horixe gertatu da Francok 1942an EEBBetako filmak bikoiztea erabaki zuenetik. Hamar urteren buruan, Espainiako zinemaren pantaila kuota %30etik 8ra jaitsi zen. Yankiak izorrratu beharrean, opari egin zuten, bertako zinemak txertatze erabatekoaren aurka zuen babes bakarra, hizkuntza, ezabatu zuelako. Eta,

bidenabar, Espainiako zinema industria miseria gorria eraman zuen. Orduan, aha! lein txiki batekin, euskaraz iraupen erdiko film bat egin beharrean, *Titanic* euskaraz eman nahi dugu, ateak erabat zabalduz eredu horri. Multinazionalak oso gustura daude.

• **Zuzendari asko ez hainbeste, euren lanak bikoizketa bitartez irendu egiten direlakoan.** Produktu kulturalarekiko errespetu falta ikaragarri batetik abiatzen da bikoizketa. Bikoizketa obraren suntsitze bat da beti, hizkuntza bakoitzak bere dramaturgia daukalako. Ingeles batek ezin du ulertu, esaterako, Lawrence Olivier hizketan inoiz entzun ez duen norbaitek aktore izugarri ona dela esatea, aktore baten lanaren %40tik gora ahotsarekin lotua baitago.

• **Euskal zinematografiari buruzko eztabaida isildua dago azken urteetan. Zuk ere utzi zenion gaiari. Nekatu egin ote zinen?** 1989an egin nuen *Ke arteko egunak*, eta betiko eztabaida guztiak alboratzeko gogoia izan nuen. Gero, gainera, Guggenheimen kontua etorri zen, ezertarako dirurik gabe utzi gintuena. Euskal zinemari buruzko liburu gehiago dago euskal filmak baino. Denetarik dauka euskal zinemak, baita sariak ere, baina ez dago amaren umerik film bat euskaraz egingo duenik. Orduan, nik uste dut eztabaida hori polemika antzu bilakatu dela. Aurrerago norbaitek erabakitzen baldin badu euskal zinemagintza bat eraikitzea, lagunduko diogu. Agian ez eraikitzea erabakiko da. Zinema unibertsala da, egia da, eta egin daiteke euskararik gabe. Baina inork ez dezala esan hemengo zinemagileek egiten dutena euskal zinema denik, ez baita.

• **Lan laburretan aurkitzen dira azken urteetako euskarazko filmak. Duela hilabete batzuk, Bilboko Zinebi jaialdiko epaimahai buru izan zinen. Zer impresio hartu zenuen?** Euskal zinemaren atal bat zegoen jaialdian, eta sei lan ziren lehian. Seiota ez zegoen euskarazko hitz bakarra ere, baten izenburua besterik ez: *Ilargia*. Zein da film horiek euskal zinema bilakatzen dituen ezaugarria? Egileen Rh-a behar du izan, edo hemengo norbaitek ordaindu izana. Ezaugarri propio bat bera ere ez zuten! Eta erakundeek laguntza jasotzen dute. Victor Erice maisuak ere Rh ona dauka, hemengo baita, baina *Ikus-*

«Frankismoak lortu ez zuena lortu dute hemengo erakundeek azken urteetan. Euren diru laguntza jardunarekin, zinemagile denak Madrilen dabilta»

ka bat egitea proposatu nionean, bere kultura sakonki espainiarra zela esan zidan, eta ez zuela bere burua horretan ikusten. Jarrera hori goratzekoa da. Duela gutxi, berriz, euskal zinemaren aste bat antolatu dute Naonedan (Bretainia), eta ikaragarria zen egitaraua: *Plenilunio*, *Yoyes* eta beste eraman dituzte. Gero, debate bat zegoen *Nazio identitatea eta adierazpide zinematografikoa* edo antzeko izenen bat zuena, eta 5 hizlartik bakarra zen euskal herritarra, eta berau ez zen zinemagilea, gainera. Uste dut ez dagoela zereginik. Zerbait egiten hasi nahi duenari lagunduko nioke, baina eztabaida filosofiko horiek nazkatu naiz. Euskaraz izan behar lukeela esan eta barre egiten dizute.

• **Felicitades Tovarich izan da zure azken filma. Ez da zinema aretoetan estreinatu. Zergatik?** Produktzio barne arazoengatik izan zen. Erantzuna asko zailtzen dit produktorea handik gutxira hil izanak. Teo Escamilla zen ekoizlea. Filmaketa hasi zenean, arazoak sortu ziren. Columbia filma banatzekotan zegoenean, atzeratu zuten. Gero, gizonak ez zidan ordaindu nahi, eta epaitegietara jo nuen. Nik filma eskatu nuen ordainetan, baina ez zegoen inon. Azkenean, denbora pasatu da, eta ez da estreinatu. Principe aretoak filmarekin zabaltzekoak ginen, baina Escamillak ez zuen nahi izan. Canal Plusek erosi eta eman egin zuen. TVEk ere bai. Huelvako zinemaldian eskaini zuten. Ez dakit zer gertatu zen...

• **Zertan zabilta orain?** Proiektu batzuk ditut esku artean, baina ez naiz ezer egiten ari. Tovaritxena ez zen oso ongi joan profesionalki, eta gauzak oso gaizki daude hemen. Gainera, ez dakit aurrerago egoerak okerrera egingo ez ote duen. Nahiko ilusiorik gabe nabil. *Off-eko maitasuna* egin zuen Koldo Izagirrek, eta gero ez da ezer ikusi. Eta frankismoak lortu ez zuena lortu dute hemengo erakundeek urte gutxi batzuetan. Euren diru laguntza jardunarekin jendea inoiz baino gehiago dago Madrilen. Olea, Uribe, Armendariz... han dabilta. Medem ere hara joan da. Hain azkar egin nahi zuten dena, ezen azkenean ez baita hemengo bertako zinemarik sortu. Euskal herritarrek filmak egiten ari dira, bai, baina lehen ere baziren. Horrek ez du esan nahi inoren lanaren maila gutxiesten dudarik. Bajo Ulloa, Alex de la Iglesia, Medem... filmak egiten dituzte, eta batzuk oso onak, baina inork ez diezadala esan horiena euskal zinema denik. Nik ez dut horrela ulertzen euskal zinema. Orain, horrek ez du esan nahi ezer. 1963an euskal zinemaren arrastorik ez zegoen, Ericek *El espíritu de la Colmena* egin zuen, nik beste lan batzuk egin nituen, Mercerok ez dakit zer egin zuen, Kerejetak Sauraren filmak ekoitzi zituen... eta etorri zen eztabaida.

• **Gure mugak gaindituz, zer deritzo zu zinemaren eungo egoerari?** Zinemari arte adierazpide moduan heltzea oso zail dago, efektu bereziak eta zinema nerabeentzako egin behar delako ustea nagusi baitira. Telebistak, gainera, audientziaren irizpidea soilik erabiltzen du bere zinemarekiko jardunean, garai batean ez bezala. Mundu mailako krisi bat da. Badira film batzuek oraindik jende arruntaren egunerokoa agertzen dutenak, baina gutxi. Robotak nagusitu dira.

«Denetarik dauka euskal zinemak, baita sariak ere, baina ez dago amaren umerik film bat euskaraz egingo duenik»